

Bilješke

- ¹ Detaljnije o uzrocima i posljedicama suvremenih depopulacijskih procesa u ukupnom i prostorno-regionalnom razvoju stanovništva Hrvatske vidjeti u radovima A. Wertheimer-Baletić, J. Gele, A. Akrap, D. Pejnovića, D. Živića, N. Pokosa, I. Nejašmića i R. Mišetića, koja su objavljena 2004. godine u tematskom broju časopisa *Društvena istraživanja* - "Depopulacija Hrvatske" (God. 13, Br. 4-5, 629-778).
- ² Detaljnije vidjeti u: Wertheimer-Baletić, A. (1993.): *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Globus, Biblioteka Posebna izdanja, Zagreb; Živić, D. (1997.): Etnodemografski okvir srpske agresije na hrvatsko Podunavlje, u: *Acta Geographica Croatica*, Vol. 32, str. 145-160; Živić, D. (1998.): Brojčani razvoj stanovništva vukovarsko-srijemskog kraja 1857.-1991. godine, u: *Društvena istraživanja*, God. 7, Br. 6 (38), str. 847-872; Živić, D. (1998.): Razvoj etničke strukture Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća, u: *Hrvatski geografski glasnik*, God. 60, str. 75-103; Živić, D. (1998.): Odabrane etnodemografske značajke vukovarsko-srijemskog kraja u XX. stoljeću, u: *Encyclopaedia moderna*, God. XVIII., Br. 49, str. 175-186.
- ³ Valja na ovome mjestu upozoriti na sljedeće: prema županijskom upravno-teritorijalnom ustrojstvu, naselje Grabovo je uključeno u *općinu Tompojevci*. Međutim, u obradi rezultata popisa 2001. godine (dio) Grabova je prikazan u okviru *grada* Vukovara, a dio je ostao u okviru *općine Tompojevci* kao dio naselja bez stanovnika.
- ⁴ Radi sadržajnog razlikovanja pojma grada kao naselja s gradskim fizičkim i funkcionalnim obilježjima te gradskim načinom života i grada kao upravno-teritorijalne (županijske) sastavnice analiziranog prostora, potonji su u nastavku teksta pisani kurzivom (*grad*). Na isti način su pisane i sadašnje općine *Vukovarsko-srijemske županije (općina)*, kako bi se one razlikovale od nekadašnjih (bivših) općina Vukovar, Vinkovci i Županja, koje su postojale do konca 1992. godine.
- ⁵ *Grad Ilok* uključuje naselja Bapsku, Ilok, Mohovo i Šarengrad; *grad Vinkovci* naselja Mirkovce i Vinkovce; *grad Vukovar* naselja Lipovaču, Sotin, Vukovar i Grabovo (dio); *grad Županja* naselja Štitar i Županju; *općina Andrijaševci* naselja Rokovce i Andrijaševce; *općina Babina Gređa* naselje Babinu Gređu, *općina Bogdanovci* naselja Petrovce, Svinjarevce i Bogdanovce; *općina Borovo* naselje Borovo; *općina Bošnjaci* naselje Bošnjaci, *općina Cerna* naselja Cernu i Šiškovce; *općina Drenovci* naselja Drenovce, Đuriće, Posavske Podgajce, Račinovce i Rajevo Selo; *općina Gradište* naselje Gradište; *općina Gunja* naselje Gunju; *općina Ivankovo* naselja Ivankovo, Prkovce i Retkovce; *općina Jarmina* naselje Jarmine; *općina Lovas* naselja Lovas i Opatovce; *općina Markušica* naselja Gaboš, Karadžičevo, Markušicu, Ostrovo i Podrinje; *općina Negoslavci* naselje Negoslavce, *općina Nijemci* naselja Apševce, Banovce,

Donje Novo Selo, Đeletovce, Lipovac, Nijemce, Podgrađe i Vinkovačke Banovce; *općina* Nuštar naselja Cerić, Marince i Nuštar; *općina* Otok naselja Otok i Komletince; *općina* Privlaka naselje Privlaku; *općina* Stari Jankovci naselja Nove Jankovce, Orolik, Slakovce, Srijemske Laze i Stare Jankovce; *općina* Stari Mikanovci naselja Nove Mikanovce i Stare Mikanovce; *općina* Tompojevci naselja Berak, Bokšić, Čakovce, Grabovo (bez stanovnika), Mikluševce i Tompojevce; *općina* Tordinci naselja Antin, Korog, Mlaku Antinsku i Tordince; *općina* Tovarnik naselja Ilaču i Tovarnik; *općina* Trpinja naselja Bobotu, Bršadin, Čelije, Ludvince, Pačetin, Trpinju i Veru; *općina* Vođinci naselje Vođince te *općina* Vrbanja naselja Soljane, Strošince i Vrbanju.

⁶ Iz bivše općine Vukovar u sastav *Vukovarsko-srijemske županije* nije ušlo naselje Klisa, jer je ono u županijskoj podjeli priključeno *gradu* Osijeku i *Osječko-baranjskoj županiji*.

⁷ *De iure* je latinski izraz, koji preveden znači – *po pravu, pravno*.

⁸ *De facto* je latinski izraz, koji preveden znači – *u stvari, stvarno*.

⁹ Detaljnije o metodologiji popisa stanovništva 2001. vidjeti u: Gelo (2004.) i *Popis stanovništva 2001.*, Metodološke napomene, DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

¹⁰ Radi se o metodološkom kriteriju po kojemu je stanovništvo Hrvatske popisano 1991. godine.

¹¹ U kontekstu navedenog zanimljivo je promotriti i primjer (naselja) Vukovara. U njemu je 2001. godine “ukupan broj stanovnika” iznosio 30 126, ali procjenjujemo da je u Vukovaru navedene godine *stvarno* živjelo 19 175 osoba ili svega 63,6% od ukupnoga broja. Naime, 9 004 osobe su tada popisane kao “odsutne u zemlji”, od kojih je čak 8 171 “prognanik” ili “raseljena osoba”, te 1 947 stanovnika u kategoriji – “odsutni u inozemstvu”.

¹² *Strategija razvoja Vukovarsko-srijemske županije*, A. Mašek (ur.), Ekonomski fakultet – Osijek, Vukovarsko-srijemska županija, Vukovar, 2005., 51.

¹³ O navedenom S. Sršan (1997., 128–129) piše: “Porazom Turaka 12. kolovoza 1687. kod Haršanja, sjeverno od Osijeka, omogućeno je dalje oslobađanje hrvatskih prostora. Već 19. rujna 1687. oslobođen je Osijek, a zatim grof d’Aspremont polazi prema Vukovaru. Turci su zapalili utvrđenje Vukovar i povukli se prema Iloku. Budući da su se glavne ratne operacije između austrijske i turske vojske vodile baš u područjima istočne Hrvatske, te južno i istočno od tih krajeva, to je u desetogodišnjem ratovanju opet stradao narod koji se razbježao i posakrivao.”

¹⁴ Godine 1739. rijeka Sava je ponovno postala granica između Hrvatske i Turske (Horvat, 1997.).

¹⁵ Pedološke i klimatske značajke *Vukovarsko-srijemske županije* pružaju povoljne uvjete za uzgoj vinove loze i razvoj vinogradarstva, odnosno vinarstva, što je rezultiralo značajnim površinama pod vinogradima. U smislu vinogradarske rajonizacije ovaj kraj pripada Iločkom vinogorju, podrajonu Podunavlje, jedinstvenom kontinentskom rajonu Kontinentalna Hrvatska (Škorić, 1977.). Vinogradi *Vukovarsko-srijemske županije* pretežno dolaze na antropogenom tlu, tzv. vitisolu, koji se razvio iz smeđeg eutričnog tla, odnosno, černozema.

¹⁶ Tipove općeg kretanja stanovništva u domaćoj je literaturi u nizu radova definirao M. A. Friganović (1982./83., 1984., 1987., 1992.). Usporedbom prirodnog i popisnog kretanja stanovništva u međupopisnom razdoblju možemo utvrditi 4 emigracijska (E1 – *emigracija*,

E2 – depopulacija, E3 – izrazita depopulacija, E4 – izumiranje) i 4 imigracijska tipa općeg kretanja (I1 – ekspanzija imigracijom, I2 – regeneracija imigracijom, I3 – slaba regeneracija imigracijom, I4 – vrlo slaba regeneracija imigracijom). Svi emigracijski tipovi općeg kretanja imaju negativnu migracijsku bilancu, a svi imigracijski tipovi imaju pozitivnu migracijsku bilancu.

- ¹⁷ Prvi popis stanovništva u Austriji je proveden 1754. godine (“terezijanski popis”), a u Hrvatskoj 1785. godine (“jozefinski popis”). Međutim, navedeni se popisi ne smatraju dovoljno reprezentativnim u smislu suvremenih popisa stanovništva, jer – među ostalim – nisu imali kritični vremenski trenutak popisa i nisu obuhvatili cjelokupno stanovništvo. Prvi popis stanovništva u Hrvatskoj prema suvremenim popisnim kriterijima obavljen je 1857. godine, a kritični vremenski trenutak popisa je bio 31. listopada. (Serdar, 1951.)
- ¹⁸ Potonjim stopama valja dodati međupopisno razdoblje 1948.–1953. godine u kojemu je prosječni godišnji rast stanovništva iznosio čak 1,9%; međutim, ovo je i razdoblje u kojemu je ukupna međupopisna promjena iznosila “svega” 9,5%. Da se kojim slučajem ovakav prosječni godišnji porast broja stanovnika od 1,9% zbilo u desetogodišnjem međupopisnom razdoblju on bi rezultiralo ukupnim 19%-tnim porastom i bio bi najveći od svih promatranih međupopisja.
- ¹⁹ Misli se na područje bivše općine Vukovar.
- ²⁰ Izvor: Popis žiteljstva od 31. XII. 1910. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Demografske prilike i zgrade za stanovanje, Kr. zem. statist. ured u Zagrebu, Zagreb, 1914.
- ²¹ Naselje Bokšić u vukovarskom kraju 1910. godine nije iskazano kao samostalno naselje.
- ²² Ostalo je napušteno 6 “mađarskih” sela s 1 449 posjeda i 6 269 hektara površine (Maticka, 1990.).
- ²³ Plan kolonizacije je obuhvaćao saveznu i unutarnju. Saveznom su bile obuhvaćene zemlje oduzete od Nijemaca, kao i državni kompleksi, dok su unutarnjom bile obuhvaćene zemlje dobivene eksproprijacijom “narodnih neprijatelja”, te agrarnom reformom (Laušić, 1989.). Tako je na cjelokupnom području Hrvatske bilo oduzeto 37 923 posjeda sa 390 510 hektara površine zemljišta (Stipetić, 1954.).
- ²⁴ Vidjeti bilješku 16.
- ²⁵ Primjerice, između 1921. i 1931. godine, u razdoblju agrarno-reformskih kolonizacija nakon Prvog svjetskog rata, stopa demografskog rasta vinkovačkog kraja je iznosila 13,5%, županjskog kraja 6,8%, a vukovarskog kraja 6,1%.
- ²⁶ U razdoblju najintenzivnije industrijalizacije *Vukovarsko-srijemske županije* (1953.–1971.) uvjerljivo najdinamičniji demografski rast imao je vukovarski kraj. Tako je u njemu porast broja stanovnika u razdoblju 1953.–1961. iznosio 19,7%, a u razdoblju 1961.–1971. godine čak 20,2%. Istodobno, vinkovački kraj je bilježio demografski rast od 14,5% i 9,5%, a županjski kraj od svega 12,8% i 6,8%.
- ²⁷ Između 1948. i 1991. godine ukupnu depopulaciju (pad broja stanovnika) imala su naselja: Apševci (–9,9%), Donje Novo Selo (–11,3%), Ilača (–8,2%), Komletinci (–6,1%), Korog (–24,0%), Markušica (–12,1%), Mlaka Antinska (–28,0%), Nijemci (–20,1%), Novi Mikanovci (–5,2%), Orolik (–11,6%), Podgrađe (–38,3%), Retkovci (–23,4%), Banovci (–36,5%), Tordinci (–25,1%), Vinkovački Banovci (–15,3%), Bapska (–8,2%), Čakovci (–19,4%), Grabovo (–64,4%), Lovas

(-15,9%), Ludvinci (-17,8%), Mikluševci (-30,3%), Mohovo (-4,4%), Opatovac (-19,2%), Pačetin (-5,0%), Petrovci (-1,6%), Svinjarevci (-10,1%), Šarengrad (-25,5%), Tompojevci (-33,5%), Vera (-7,7%), Drenovci (-8,1%), Đurići (-32,9%), Račinovci (-30,7%), Soljani (-1,8%) i Strošinci (-26,7%).

²⁸ U razdoblju 1948.-1991. godine demografski rast su ostvarila naselja: Andrijaševci (36,9%), Antin (29,2%), Cerić (36,9%), Đeletovci (35,2%), Gaboš (3,9%), Ivankovo (98,5%), Jarmina (37,1%), Karadžičevo (2,5%), Lipovac (27,5%), Marinci (9,9%), Mirkovci (128,6%), Novi Jankovci (96,1%), Nuštar (149,4%), Ostrovo (16,0%), Otok (52,2%), Podrinje (23,0%), Privlaka (74,6%), Prkovci (1,0%), Rokovci (62,1%), Slakovci (25,5%), Srijemske Laze (28,3%), Stari Jankovci (52,8%), Stari Miklanovci (28,4%), Vinkovci (105,3%), Vođinci (55,4%), Berak (13,9%), Bobota (1,6%), Bogdanovci (48,0%), Bokšić (32,2%), Borovo (140,6%), Bršadin (87,9%), Celijske (36,7%), Ilok (26,4%), Lipovača (124,8%), Negoslavci (25,2%), Sotin (13,4%), Tovarnik (50,8%), Trpinja (16,0%), Vukovar (159,2%), Babina Greda (3,5%), Bošnjaci (2,2%), Cerna (38,3%), Gradište (4,3%), Gunja (159,4%), Podgajci Posavski (29,1%), Rajevo Selo (18,9%), Šiškovci (53,2%), Štitar (35,1%), Vrbanja (5,2%) i Županja (154,5%).

²⁹ U međupopisnom razdoblju 1981.-1991. godine smanjenje broja stanovnika imala su naselja: Andrijaševci (-0,8%), Apševci (-4,7%), Donje Novo Selo (-11,1%), Gaboš (-4,5%), Korog (-7,0%), Lipovac (-2,3%), Markušica (-10,4%), Nijemci (-10,0%), Novi Jankovci (-6,7%), Orolik (-8,0%), Ostrovo (-5,8%), Podgrađe (-13,5%), Retkovci (-8,1%), Slakovci (-6,5%), Srijemske Laze (-15,5%), Stari Miklanovci (-3,4%), Banovci (-15,4%), Tordinci (-2,8%), Vinkovački Banovci (-4,1%), Bapska (-4,4%), Bobota (-2,3%), Borovo (-52,2%), Bršadin (-9,8%), Čakovci (-10,5%), Grabovo (-27,3%), Lipovača (-31,5%), Lovas (-1,2%), Ludvinci (-1,3%), Mikluševci (-11,2%), Mohovo (-10,9%), Negoslavci (-0,9%), Opatovac (-2,1%), Pačetin (-8,0%), Petrovci (-5,0%), Sotin (-0,2%), Svinjarevci (-1,4%), Šarengrad (-9,1%), Tompojevci (-5,0%), Trpinja (-3,2%), Vera (-6,5%), Bošnjaci (-2,0%), Drenovci (-8,1%), Đurići (-14,4%), Podgajci Posavski (-4,2%), Račinovci (-11,5%), Rajevo Selo (-4,5%), Soljani (-7,9%), Strošinci (-11,2%), Šiškovci (-1,7%) i Vrbanja (-8,0%).

³⁰ Valja na ovome mjestu istaknuti da smanjenje stanovništva Borova od čak 52,2% nije realno, jer je ono svojim jednim dijelom posljedica promjene u upravno-teritorijalnom ustrojstvu naselja Borova i Vukovara, a manje recentnih populacijskih trendova i procesa. Vukovaru su u popisu 1991. godine priključeni neki popisni krugovi koji su u popisu pučanstva 1981. godine bili sastavnim dijelom Borova. Ako broj stanovnika Borova 1991. godine svedemo na teritorijalne granice iz 1981. godine, dakle, ako mu dodamo nešto manje od 7 000 žitelja, smanjenje pučanstva između 1981. i 1991. godine ne bi iznosilo 52,2% nego manje od 1%. To istodobno znači da je i stvarni porast stanovništva Vukovara od iskazanih 32,7% mnogo manji nego se to iz popisnih rezultata može zaključiti (Wertheimer-Baletić, 1993.). Izuzmemo li Borovo, najveće je smanjenje stanovništva u razdoblju 1981.-1991. godine imala Lipovača i to 31,5%.

³¹ Porast broja stanovnika između 1981. i 1991. godine imala su naselja: Antin (4,5%), Cerić (8,7%), Đeletovci (6,3%), Ilača (5,6%), Ivankovo (9,4%), Jarmina (4,8%), Karadžičevo (4,1%), Komletinci (1,0%), Marinci (7,2%), Mirkovci (10,0%), Mlaka Antinska (4,1%), Novi Miklanovci (3,4%), Nuštar (8,7%), Otok (3,2%), Podrinje (8,3%), Privlaka (3,9%), Prkovci (2,7%), Rokovci (6,8%), Stari Jankovci (6,4%), Vin-

kovci (7,1%), Vođinci (1,2%), Berak (4,3%), Bogdanovci (8,5%), Bokšić (7,3%), Čelije (33,3%), Ilok (1,1%), Tovarnik (1,4%), Vukovar (32,7%), Babina Greda (1,1%), Cerna (8,6%), Gradište (0,7%), Gunja (1,7%), Štitar (3,0%) i Županja (16,4%).

- ³² Valja ponoviti da se u "ukupnom broju stanovnika" *Vukovarsko-srijemske županije* iz 1991. godine "kriju" dva kontingenta - "stanovništvo u zemlji" ("de facto" ili prisutno stanovništvo) i "stanovništvo u inozemstvu" (radnici na privremenom radu i članovi njihovih obitelji). "Ukupan broj stanovnika" iz popisa 2001. godine sadrži nekoliko popisnih kategorija - "prisutni u vrijeme popisa", "odsutni u zemlji", "odsutni u inozemstvu", "izbjeglice u RH" i "privremeno prisutne osobe". Isključimo li iz analize "odsutne u inozemstvu", za 2001. godinu ćemo dobiti kontingent "prisutnog" ili "de facto" stanovništva koji će biti približno usporediv s kontingentom "prisutnog stanovništva" ("stanovništvo u zemlji") iz popisa 1991. godine.
- ³³ U bivšim okupiranim naseljima broj stanovnika između 1991. i 2001. godine je smanjen sa 110 936 na 84 039 osobe. Neokupirana naselja *Vukovarsko-srijemske županije* zabilježila su u istom razdoblju blagi demografski rast sa 120 305 na 120 729 stanovnika.
- ³⁴ Radi se o naseljima: Čakovci (-37,4%), Korog (-30,3%), Mikluševci (-27,8%) i Petrovci (-23,4%).
- ³⁵ Misli se na stanovništvo naselja Vinkovci, Vukovar i Županja.
- ³⁶ Teorija demografske tranzicije pruža okvirno objašnjenje međuovisnosti razvoja stanovništva i društveno-gospodarskih procesa. Prema toj teoriji, demografski razvoj se odvija kao dio sveobuhvatnijih i složenijih društveno-gospodarskih procesa te se uglavnom poklapa sa suvremenim procesima modernizacije: industrijalizacija, deagrarizacija, deruralizacija i urbanizacija (Friganović, 1982./83., Wertheimer-Baletić, 1973., 1982., 1999.).
- ³⁷ Detaljnije vidjeti u: Pirc, B. (1931.): *Opadanje stanovništva u Slavoniji, Socijalno-medicinska studija o prilikama radjanja i smrtnosti u pet slavonskih srezova*, Centralni higijenski zavod, Beograd.
- ³⁸ U analizi prirodnoga kretanja stanovništva na nivou naselja istraživači su suočeni sa stanovitim problemima čije rješenje zahtjeva prilično strpljenja, vremena i truda. Naime, *Državni zavod za statistiku* Republike Hrvatske podatke o natalitetu i mortalitetu na nivou naselja javno ne publicira, već se oni u tzv. *Tablogramima prirodnoga kretanja* mogu dobiti isključivo u *Odjelu za demografiju* gore navedene ustanove. Međutim, problem je u tome što se radi jedino o apsolutnim vrijednostima nataliteta i mortaliteta, a ne i o njihovim relativnim vrijednostima, odnosno stopama (u promilima), što istraživači onda moraju sami izračunati, i to na temelju procjene broja stanovnika sredinom svake godine, za svako naselje, u odgovarajućem međupopisnom razdoblju. Kako se u Hrvatskoj nalazi veliki broj naselja (preko 6 000) tek su se rijetki istraživači odvažili odrediti stope prirodnoga kretanja pučanstva Hrvatske za svako pojedino naselje. U *Vukovarsko-srijemskoj županiji* se nalazi 84 naselja i za svako su naselje za 1971. i 2001. godinu uz apsolutne vrijednosti nataliteta, mortaliteta i prirodnoga prirasta, izračunate (procijenjene) i njihove stope (u promilima).
- ³⁹ Smanjenje obujma negativne grube migracijske bilance vjerojatno je jednim svojim dijelom posljedica potpunijeg popisnog obuhvata hrvatskih građana na "privremenom radu u inozemstvu" i članova njihovih obitelji u popisu stanovništva 1991. godine.
- ⁴⁰ Prema službenim, ali nepotpunim podacima *Državnog zavoda za statistiku* u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* je između 1991. i 2001. godine

ostvaren pozitivan ukupan prirodni prirast od 1 532 osobe. Riječ je isključivo o prirastu ostvarenom u "zemlji", dakle bez živorođenih i umrlih u inozemstvu, koji su se do 1997. godine vodili u hrvatskim državnim maticama rođenih i umrlih. Pozitivna prirodna promjena u županiji može se tumačiti utjecajem snažnih imigracijskih struja izbjeglog i prognanog stanovništva, koje su implicirale relativno visoku stopu nataliteta. Dakako, drugi važan čimbenik prirodnoga rasta jest činjenica da u prirodnu dinamiku nije uključen veći dio ratnog mortaliteta. Međutim, od 1999. do 2001. godine do danas prirodni prirast je negativan (ukupno 217 osoba), što nesumnjivo ukazuje na trend prirodne depopulacije u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* posljednjih godina.

- ⁴¹ Potonje nije sasvim metodološki opravdano, jer se pri određenju kategorije migranata uzima samo posljednja promjena prebivališta. Drugim riječima, u unutar-županijskom preseljenju "krije" se i nepoznat broj "vanjskih" migranata (doseljenih u županiju bez obzira na kriterij državnih granica).
- ⁴² Udjel domorodnog stanovništva u županijskom kraju se kretao od 49,8% u *općini* Gunja do 69,7% u *općini* Babina Greda. Od ukupno 51 301 stanovnika županijskog kraja prema popisu 2001. godine, u istom naselju od rođenja živi 56,4% stanovništva kraja.
- ⁴³ Od ukupno 153 467 stanovnika vinkovačkog i vukovarskog kraja, prema popisu 2001. godine, od rođenja u istom naselju živi 53,5% stanovništva. Udjel domorodnog stanovništva se kreće od 45,6% u *općini* Borovo do 71,2% u *općini* Tordinci.
- ⁴⁴ Udjel domorodnog u ukupnom stanovništvu *Vukovarsko-srijemske županije* na nivou naselja bio je sljedeći: Andrijaševci 57,9%, Rokovci 58,0%, Babina Greda 69,7%, Bogdanovci 58,5%, Petrovci 55,8%, Svinjarevci 56,9%, Borovo 45,6%, Bošnjaci 64,5%, Cerna 59,2%, Šiškovci 53,2%, Drenovci 55,5%, Đurići 65,6%, Posavski Podgajci 57,8%, Račinovci 58,6%, Rajevo Selo 52,5%, Gradište 65,1%, Gunja 49,8%, Bapska 71,7%, Ilok 63,2%, Mohovo 48,5%, Šarengrad 53,5%, Ivankovo 56,4%, Prkovci 58,0%, Retkovci 59,8%, Jarmina 60,1%, Lovas 65,4%, Opatovac 52,2%, Gaboš 56,1%, Karadžičevo 51,9%, Markušica 48,4%, Ostrovo 47,5%, Podrinje 54,8%, Negoslavci 49,7%, Apševci 76,4%, Banovci 43,2%, Donje Novo Selo 67,6%, Đeletovci 68,3%, Lipovac 62,2%, Nijemci 69,7%, Podgrađe 72,2%, Vinkovački Banovci 51,5%, Cerić 60,5%, Marinci 55,0%, Nuštar 52,2%, Komletinci 62,8%, Otok 61,0%, Privlaka 54,9%, Novi Jankovci 44,6%, Orolik 40,0%, Slakovci 62,8%, Srijemske Laze 44,0%, Stari Jankovci 52,6%, Novi Mikanovci 55,8%, Stari Mikanovci 51,8%, Berak 52,9%, Bokšić 50,9%, Čakovci 57,4%, Mikluševci 71,4%, Tompojevci 57,5%, Antin 72,0%, Korog 74,9%, Mlaka Antinska 63,6%, Tordinci 69,0%, Ilača 72,5%, Tovarnik 53,5%, Bobota 60,8%, Bršadin 47,6%, Čelije 40,6%, Ludvinci 61,7%, Pačetin 60,9%, Trpinja 55,2%, Vera 53,9%, Mirkovci 32,9%, Vinkovci 48,2%, Vođinci 58,2%, Soljani 60,4%, Strošinci 64,7%, Vrbanja 53,3%, Lipovača 42,5%, Sotin 56,1%, Vukovar 50,3%, Grabovo 40,3%, Štitar 72,4% i Županja 45,9%.
- ⁴⁵ Uključuje doseljene u županiju iz drugih županija Hrvatske te iz inozemstva.
- ⁴⁶ Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2005. (CD).
- ⁴⁷ Vidjeti bilješku 50.
- ⁴⁸ Indeks starenja pokazuje brojčani odnos starog (60 i više godina) i mladog stanovništva (do 19 godina) u ukupnom pučanstvu nekog prostora.

- ⁴⁹ Riječ je o ženskim kontigentima predfertilne (do 14 godina starosti), fertalne (od 15 do 49 godina starosti) i postfertalne (50 godina starosti i više) životne dobi.
- ⁵⁰ Radni kontigenti muškog stanovništva obuhvaćaju dobne skupine: 0-14, 15-64 i 65 i više godina starosti, a radni kontigenti ženskog stanovništva skupine: 0-14, 15-59 i 60 i više godina starosti.
- ⁵¹ Koeficijent feminiteta označava ukupan broj ženskog u odnosu na muško stanovništvo na sto ili tisuću stanovnika nekog prostora. Istodobno, koeficijent maskuliniteta predstavlja ukupan broj muškog u odnosu na žensko stanovništvo na sto ili tisuću stanovnika.
- ⁵² Tipizacija dobne strukture, temeljem različitih odnosa zastupljenosti triju glavnih dobni skupina stanovništva (mladog do 19 godina starosti, zrelog od 20 do 59 godina starosti te starog stanovništva iznad 60 godina starosti), *Vukovarsko-srijemske županije* je izvršena prema predlošku M. Klemenčića (1990.), prema kojemu izdvajamo 7 kategorija starosti pučanstva:
1. *Izrazita mladost (jednako i više od 35% mladog i jednako i manje od 8% starog stanovništva),*
  2. *Mladost (jednako i više od 30% mladog i jednako i manje od 10% starog stanovništva),*
  3. *Kasna mladost (više od 30% mladog i više od 10% starog stanovništva),*
  4. *Na pragu starosti (manje od 30% mladog i manje od 15% starog stanovništva),*
  5. *Starost (manje od 30% mladog i više od 15% starog stanovništva),*
  6. *Duboka starost (jednako i manje od 25% mladog i jednako i više od 20% starog stanovništva),*
  7. *Izrazito duboka starost (jednako i manje od 20% mladog i jednako i više od 25% starog stanovništva).*
- ⁵³ Navedenim naseljima možemo pridružiti i Slakovce u kojima je prema popisu 2001. godine indeks starenja iznosio 100.
- ⁵⁴ Popis stanovništva 1991., Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 991, DZSRH, Zagreb, 1996.
- ⁵⁵ Prema Metodološkim napomenama u Popisu stanovništva 2001. godine "djelatnost je karakteristika ekonomske aktivnosti poduzeća, ustanove, obrtničke radnje, slobodnog zanimanja, poljoprivrednog gospodarstva ili bilo kojeg drugog oblika poslovnog subjekta, ali i samostalnog posla, u kojem osoba obavlja svoje zanimanje radi stjecanja sredstava za život." (Popis stanovništva 2001., Metodološke napomene, DZSRH, Zagreb, 2002.; www.dzs.hr) Nacionalna klasifikacija djelatnosti obuhvaća 17 šifrarski definiranih područja, i to: A - poljoprivrede, lov i šumarstvo, B - ribarstvo, C - rudarstvo i vađenje, D - prerađivačka industrija, E - opskrba električnom energijom, plinom i vodom, F - građevinarstvo, G - trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila i motocikla te predmeta za osobnu upotrebu i kućanstvo, H - hoteli i restorani, I - prijevoz, skladištenje i veze, J - financijsko posredovanje, K - poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge, L - javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje, M - obrazovanje, N - zdravstvena zaštita i socijalna skrb, O - ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti, P - privatna kućanstva sa zaposlenim osobljem, Q - izvanteritorijalne organizacije i tijela.
- ⁵⁶ Valja na ovome mjestu istaknuti da zbog različitih popisnih definicija poljoprivrednog stanovništva u popisima 1971., 1991. i 2001. godine, kao i različitog obuhvata popisanog ukupnog stanovništva, nije moguća potpuna usporedba rezultata tih popisa.

- ⁵⁷ Relativno visok udjel poljoprivrednog stanovništva u *gradu* Iloku posljedica je činjenice da se u upravno-teritorijalnom ustrojstvu *grada* nalaze, uz naselje Ilok, i tri tipična agrarna naselja – Mohovo, Šarengrad i Bapska.
- ⁵⁸ Izvor: Popis stanovništva 1991., Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu po naseljima, Dokumentacija 886, DZSRH, Zagreb, 1994; Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2005. (CD).
- ⁵⁹ Potrebno je istaknuti da je u naseljima: Gunja (7%), Ilok (12%), Stari Mikanovci (12%), Trpinja (26%) i Lipovača (5%), udjel poljoprivrednog stanovništva između 1991. i 2001. godine ostao nepromijenjen. U preostalim je naseljima u tih deset godina udjel poljoprivrednog stanovništva smanjen, u nekima i više nego prepolovljen.
- ⁶⁰ O tom teškom razdoblju u povijesti hrvatskoga istoka Ive Mažuran (1963., 96.) piše: "Vijest o katastrofalnom porazu pod Bečom i bezglavo povlačenje ostataka turske vojske izazovu silan metež. Mnogi imućniji Turci napuštaju kuće i kućišta i odlaze u Bosnu, a domaće stanovništvo sklanja se u okolne šume i močvare. Ali, tek prave ratne nevolje nastupile su iza bitke kod Haršanja 1687. godine, kada je kršćanska vojska osvojila Osijek i sve ostale utvrde u Slavoniji. Tada Turci u masama napuštaju Slavoniju i bezglavo bježe preko Save u Bosnu. Zajedno sa Turcima bježe i Vlasi plašeći se osвете ostalih kršćana. Plamen rata proždire i ljude i naselja (...) Brojna sela i naselja pretvorena su tada u zgarišta, a stanovništvo sasječeno ili odvedeno u roblje. Čitav kraj opusti."
- ⁶¹ Osnovni razlog zbog kojega su Rusini i Ukrajinci u ovoj studiji prikazani zajedno nalazi se u primijenjenoj popisnoj metodologiji, tj. u nemogućnosti da se za 1910., 1948. i 1991. godinu prikažu i analiziraju posebno pripadnici rusinske, a posebno ukrajinske etničke pripadnosti.
- ⁶² Izvor: Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.–1991. po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.
- ⁶³ Riječ je o naseljima: Andrijaševci, Antin, Apševci, Donje Novo Selo, Đeletovci, Ilača, Ivankovo, Komletinci, Lipovac, Nijemci, Novi Mikanovci, Nuštar, Otok, Podgrađe, Privlaka, Prkovci, Retkovci, Rokovci, Slakovci, Stari Mikanovci, Tordinci i Vođinci.
- ⁶⁴ Riječ je o naseljima: Gaboš, Markušica, Mirkovci, Novi Jankovci, Orolik, Ostrovo, Srijemske Laze i Vinkovački Banovci.
- ⁶⁵ Riječ je o naseljima: Cerić, Jarmina, Banovci i Vinkovci.
- ⁶⁶ Riječ je o naseljima: Karadžičevo, Korog, Marinci, Podrinje i Stari Jankovci.
- ⁶⁷ Riječ je o naseljima: Bapska, Bogdanovci, Ilok, Svinjarevci, Šarengrad, Tovarnik i Vukovar.
- ⁶⁸ Riječ je o naseljima: Bobota, Borovo, Bršadin, Mohovo, Negoslavci, Pačetin, Trpinja i Vera.
- ⁶⁹ Riječ je o naseljima: Berak, Lovas, Sotin i Tompojevci.
- ⁷⁰ Riječ je o naseljima: Čakovci, Čelija, Grabovo, Lipovača, Ludvinci i Opatovac.
- ⁷¹ Riječ je o naseljima: Mikluševci i Petrovci.
- ⁷² Izvor: Popis stanovništva 1948., Knjiga IX., Stanovništvo po narodnosti, SZS, Beograd, 1954.
- ⁷³ Godine 1948. je u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* bilo 84 samostalnih naselja. Međutim, za tri naselja nije mogla biti prikazana etnička

struktura jer je Mlaka Antinska u rezultatima popisa 1948. godine iskazana zajedno s Tordincima, Bokšić zajedno s Čakovcima, a Čelije zajedno s Ludvincima.

- ⁷⁴ U skupini “ostalih i nepoznato” najbrojniji su 1991. godine bili Jugoslaveni (8 667 ili 3,7%) i Muslimani (2 701 ili 1,2%). Izvor: Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881, RZSRH, Zagreb, 1992.
- ⁷⁵ Godine su 1991. u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* naselja s hrvatskom većinom bila: Andrijaševci, Antin, Arševci, Cerić, Donje Novo Selo, Đeletovci, Ilača, Ivankovo, Jarmina, Komletinci, Lipovac, Nijemci, Novi Jankovci, Novi Mikanovci, Nuštar, Otok, Podgrađe, Privlaka, Prkovci, Retkovci, Rokovci, Slakovci, Stari Jankovci, Stari Mikanovci, Tordinci, Vinkovci, Vođinci (vinkovački kraj); Bapska, Berak, Bogdanovci, Bokšić, Čelija, Grabovo, Ilok, Lovas, Mohovo, Opatovac, Sotin, Svinjarevci, Šarengrad, Tompojevci, Tovarnik, Vukovar (vukovarski kraj); Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Đurići, Gradište, Gunja, Podgajci Posavski, Račinovci, Rajevo Selo, Soljani, Strošinci, Šiškovci, Štitar, Vrbanja, Županja (županjski kraj). Naselja sa srpskom većinom su: Gaboš, Karadžičevo, Marinci, Markušica, Mirkovci, Mlaka Antinska, Orolik, Ostrovo, Podrinje, Srijemske Laze, (Šidski) Banovci, Vinkovački Banovci (vinkovački kraj); Bobota, Borovo, Bršadin, Lipovača, Ludvinci, Negoslavci, Pačetin, Trpinja, Vera (vukovarski kraj). Naselja s većinom mađarskog stanovništva su Korog (vinkovački kraj) i Čakovci (vukovarski kraj), a naselja s većinom rusinsko/ukrajinskog stanovništva su Mikluševci i Petrovci (vukovarski kraj). U odnosu na 1948. godinu većinu mađarskog pučanstva su izgubila naselja: Čelija (1991. hrvatska većina), Opatovac (hrvatska većina) i Stari Jankovci (hrvatska većina).
- ⁷⁶ Postanak “srpske enklave” u sjeverozapadnom dijelu *Vukovarsko-srijemske županije* vežemo uz osmanlijsko i postosmanlijsko razdoblje. Od sredine 16. do sredine 18. stoljeća u napuštena su hrvatska i mađarska starosjedilačka sela uz donji tok rijeke Vuke (Trpinja, Bobota, Bršadin, Pačetin, Ostrovo, Gaboš...) naseljene značajnije skupine pravoslavnog stanovništva (Vlaha i kasnije Srba), čiji je dolazak poticala osmanlijska, te poslije i habsburška vlast. O oblikovanju, značajkama i posljedicama etničkoga razvoja stanovništva toga dijela *Vukovarsko-srijemske županije* detaljnije vidjeti u: Karaman (1994.), Pavičić (1970.) i Wertheimer-Baletić (1993.).
- ⁷⁷ Od ukupno 18 368 stanovnika naselja “srpske enklave”, prema popisu 1991. godine, svega je 1 385 ili 7,5% bilo Hrvata.
- ⁷⁸ Prema geografskoj definiciji – grad je veće i kompaktno izgrađeno naselje odgovarajućih fizionomskih obilježja, u kojemu prevladavaju neagrarne proizvodne i uslužne funkcije te “gradski” način života (Vreska, 1982./83.).
- ⁷⁹ Valja voditi računa da se pojam grad ili gradsko naselje u ovome poglavlju ne poistovjeti s terminom *grad* u kontekstu upravno-teritorijalne organizacije *Vukovarsko-srijemske županije*. Prema županijskom ustrojstvu u ovoj županiji postoje četiri *grada*, i to: Vinkovci, Vukovar, Županja i Ilok. *Grad* Vinkovci u sebi uključuje naselja Vinkovce i Mirkovce; *grad* Vukovar naselja: Vukovar, Grabovo, Sotin i Lipovaču; *grad* Županja naselja Županju i Štitar te *grad* Ilok naselja: Ilok, Bapsku, Mohovo i Šarengrad.
- ⁸⁰ Primjenom indikatora M. Vreska (1983.), na području *Vukovarsko-srijemske županije* su prema rezultatima popisa stanovništva iz 1991. godine izdvojena: (1) **gradska naselja**: Vinkovci, Vukovar i Županja; (2)

jače urbanizirana naselja: Rokovci, Ivankovo, Nuštar i Borovo; (3) slabije urbanizirana naselja: Andrijaševci, Bogdanovci, Negoslavci, Cerna, Šiškovci, Gunja, Ilok, Gaboš, Jarmina, Ostrovo, Lovas, Cerić, Novi Jankovci, Stari Jankovci, Novi Mikanovci, Stari Mikanovci, Vođinci, Markušica, Bršadin, Lipovača, Mirkovci, Sotin, Otok i Privlaka te (4) seoska naselja: Babina Greda, Petrovci, Svinjarevci, Bošnjaci, Drenovci, Đurići, Podgajci Posavski, Račinovci, Rajevo Selo, Gradište, Bapska, Mohovo, Šarengrad, Prkovci, Retkovci, Karadžićevo, Opatovac, Marinci, Apševci, Donje Novo Selo, Đeletovci, Lipovac, Nijemci, Podgrađe, (Šidski) Banovci, Vinkovački Banovci, Orolik, Slakovci, Srijemske Laze, Berak, Bokšić, Čakovci, Grabovo, Mikluševci, Tompojevci, Antin, Korog, Mlaka Antinska, Podrinje, Tordinci, Ilača, Tovarnik, Bobota, Čelija, Ludvinci, Pačetin, Trpinja, Vera, Soljani, Strošinci, Vrbanja, Štitar i Komletinci.

- ⁸¹ Do danas su ostali najmanje poznati i najmanje istraženi izravni demografski gubitci Srba – pripadnika tzv. Srpske vojske Krajine i civilnog stanovništva koje je rat provelo u bivšim okupiranim naseljima. Izvori koji bi pružali podatke o veličini i strukturi tih gubitaka su nedostupni ili su vrlo upitne vjerodostojnosti i objektivnosti. Jedan od takvih izvora je i evidencija poginulih i nestalih Srba tijekom rata koji na svojim internet stranicama javnosti prezentira srpska organizacija “Veritas” iz Beograda, na čijem se čelu nalazi kontroverzni Savo Štrbac. Podatci iz te evidencije su manjkavi, često puta nedovoljno precizni, pa i krivotvoreni. Njihova se iskoristivost može vrednovati samo u kontekstu orijentacijske ilustrativnosti, pa su samo iz tih razloga navedeni u ovoj studiji.
- ⁸² Izvor: Ministarstvo hrvatskih branitelja iz domovinskog rata, Odjel za informatizaciju, Zagreb, listopad 2002.; Izvješće o radu Ureda vlade Republike Hrvatske za zatočene i nestale, Vlada Republike Hrvatske, Ured za zatočene i nestale, Zagreb, siječanj 2002.; www.veritas.org.yu; Živić (2001.); Živić i Pokos (2004.).
- ⁸³ Prema *Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja* (Zagreb, 1998., 56.) “pod etničkim se čišćenjem podrazumijeva protjerivanje stanovništva i njegovo skupno preseljavanje koje ima cilj promijeniti etničke strukture okupiranih područja.”
- ⁸⁴ Prema: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Baza podataka, Zagreb, 1996.
- ⁸⁵ Prema: Census of Refugees and other war-affected persons in the Federal Republic of Yugoslavia, UNHCR, Belgrade, 1996.
- ⁸⁶ Izvor: Izbeglički korpus u Srbiji prema podacima popisa stanovništva 2002., Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.
- ⁸⁷ Radi se uglavnom o stanovništvu srpske etničke pripadnosti.
- ⁸⁸ Prema: Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratak, Ukupna statistika prema adresi povratka, Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice, Zagreb, 2001.
- ⁸⁹ Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002.
- ⁹⁰ Izvor: Popis stanovništva 2001., Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima, Statističko izvješće 1200, DZSRH, Zagreb, 2004.